

HEGEDŰS IMRE JÁNOS
Kortársunk, Árkossy István

A művészetek alfája és omegája, célja és tartalma – köztudottan – a teremtés. Sokan megcsonkítják ezt az axiómát, és azt állítják: a művészetek célja a valóság újateremtése. Árkossy képeinek és grafikáinak ismerői és értékelői éppen azt ismétlik állhatatosan, hogy ebben a szuverén művészvilágban eltűnik a határ a valós és a transzcendens világ között. Úgy tűnik el, hogy mind a kettő jelen van. Másképp fogalmazva: Árkossy képes a metafizikai világot is újateremteni. Az itt kiállított tíz olajfestmény és öt tusrajz kis töredéke a gazdag életműnek, de elegendő ennek a tételnek a bizonyítására.

Kezdjük egyik legkiválóbb munkájával, a *Magvető*-vel. Nincs olyan fogalom az ember gondolatrendszerében, amelyhez ne társulna egy másik fogalom, illetve ne társulhatnának más fogalmak. A képzettársítás, szaknyelven asszociáció, az ember egyik legcsodálatosabb képessége. Mi jelenik meg képzeletünkben, ha azt a szót halljuk vagy olvassuk, hogy „magvető”?

Móricz Zsigmond, akit igaztalanul neveznek kizárólagosan csak realistának, *Magvető* címmel gyűjtötte össze 1940-ben a magyar irodalom ezer évének legszebb prózai és lírai remekműveit. Beszédese az antológia alcíme: „A magyar irodalom élő könyve”. S a bevezetőben Móricz azt írta: „Ez lesz a magyar irodalom kis Bibliája”. A címlapon daliás termetű férfialak lépked, jobb kezével magot hint a szántóföldbe, bal kezével kötényét fogja. Az illusztráció lényege a lendület, az a férfias mozdulat, amellyel a szántóvető a búzát – egykoron „életnek” nevezte a nép – az anyaföldbe szórja. Ez esetben a kép, az illusztráció egyenes beszéd; a fogalom jelentése azonos a rajz tartalmával.

De nincs könnyű dolgunk, ha Árkossy *Magvető*-jét akarjuk értelmezni. A „sík” és a „tér” mértani pontossággal megkomponált konstrukció. Nyílegyenes vonal vágja le a képtestről a bal alsó sarkat, amelynek domináns színe (a fekete és a piros mellett) a szürke. Ebben a szürke mezőben magokat vélünk felfedezni. Azonosítható ez azzal a szántófölddel, amelybe a ma-

gok hullnak? Mint más Árkossy-képek elemzése során, most is két válasz adható erre a kérdésre: Igen. Nem.

A befogadó maga dönti el, hogyan válaszol. Ezt a szabadságot nem veszi el tőlünk Árkossy. Nem veri béklyóba a fantáziát. Ha ő szabadon száguld égen és földön, a föld alatt és a kozmoszban, ezt a gyönyörűséget számunkra is biztosítja. Sőt, kényszerít rá.

A középső képszelet fekete. Ebbe sűrítette össze a gondolati és lelki energiákat, ebből nőnek ki a bizarr, köznapin nyelven nehezen megnevezhető tárgyak, alakzatok. Mielőtt elvesznénk a kompozíció labirintusában, arra az üregre kell koncentrálnunk, amelyből apró szemek, szemcsék hullnak le az előbb említett szürke talajra.

Vajon igaz ez a magyarázat? Hívjuk segítségül József Attilát: „Ím, itt a szenvedés belül, / ám ott kívül a magyarázat. / Sebed a világ – ég, hevül, / s te lelkedet érzed, a lázat.” A költő *Eszmélet* című verséből idéztem. Így vagyunk mind a magyarázattal. A művész láza, sebe és öröme belül izzik, s mi „kívül” próbálkozunk azzal, hogy megmagyarázzuk e hevületeket.

Ha abszurd vagy szürrealista a kép, a magyarázat sem lehet más. Az üreg fényes, ahonnan hullnak a szemek; fény „irizál”, tűz ég benne. A nyílás lehet barlang szája, óriás cső nyílása vagy vulkán kráterének imitációja. A *Magvető* című kép szimbolikája finoman elrejtve, de drámai víziót sejtet. A stilizált alak arcán egy régimódi gázmaszk légszűrője látható, miközben szemünk előtt a magok elhintésének létfenntartó munkafolyamata zajlik. Ám a globalizációtól fertőzött klímaváltozás szennyezett levegőjében, ahol maholnap már a lélegzetvétel is problémás, milyen eséllyel foghat talajt a mag, hajt csírá, esetleg hoz termést? Láthatóan paradox zsákutcában lépked a kép kiszolgáltatott főalakja, alázatosan végezvén a Teremtés reá rótt ősi feladatát.

Ennyit lehet – önkényesen – beszorítani a köznapi gondolkodás szűk korlátai közé. Mert a kép harmadik mezeje, amely a fekete sávra ráépül, bizarr alakzatok halmaza, amelynek lényege, hogy a művészlélek el akar szakadni a talajtól, a Föld vonzásköréből, s az ég felé tör. A halmaz központjában mintha rakétát látnánk. Ez a magas egekbe törő formahalmaz Árkossy festészetének állandó, ismétlődő motívuma. Fénysávok, ufószerű képződmények, szörnyalakok, sziklák, sárkányok úsznak vagy lebegnek a levegőégben, máskor a kozmoszban, sőt, az egyik képén (*Üstökös I.* a címe) még a mi kedves, kék glóbuszunk, a Föld is megjelenik az idegen bolygó égen.

Elhangzott a Magyar Írószövetség klubtermében, 2016. május 24-én, Árkossy István festőművész kiállításának megnyitóján.

Alfa és ómega (olaj, vászon, 70 × 90 cm, 2013)

Lehet ezt magyarázni? József Attilával igen: „A lég / finom üvegét / megkarcolja pár hegyes cserjeág. / Szép embertelenség. Csak egy kis darab / vékony ezüstrongy – valami szalag – / csüng keményen a bokor oldalán, / mert annyi mosoly, ölelés fönnakad / a világ ág-bogán” (*Téli éjszaka*).

Miután bűvös igéket kaptunk József Attilától a transzcendens szféra zárainak feltörésére, próbálkozunk még egy itt kiállított Árkossy-képpel. A címe: *Alfa és ómega*. A háttér dominánsnak nevezhető: azúrkék égbolt viharfelhőkkel. Ez esetben egyetlen tárgy úszik a légben, könnyen felismerhető: egy ovális női mellű, bronz, arany keretben kékeszöld drágakő. A talapzat viszont irreális, a tárgyak szanaszét hevernek: egy tojás, leveles ág, jobb oldalt egy ló stilizált csontváza, mögötte a romantika korába illő épülettömb. Alig észrevehető, de nem elhanyagolható motívum: hátul egy szakadék fölött két ló csontváza a semmibe (az ürbe?) ugrik.

Ha töprengésre adja fejét a néző, egyetlen kérdésre keresi a választ: valóban az alfa és az „ómega”, a kezdet és a vég festményét látja? Valóban elfogja a szemlélőt a madáchi „végtelenség érzete”? Bukik az okoskodás, ha csak *egy* választ akarunk kicsikarni magunkból. Bele kell nyugodni Babits dilemmájába. Ne legyen zavaró, ha Árkossy István festészetét újólag párhuzamba állítjuk a lírával. Lászlóffy Aladár szerint az ő „látásmódjának legmegfelelőbb rokonítása a költői képpel eshet”. Babits Mihály, *A lírikus epilógja* című verséből idézek: „a mindenséget vágyom versbe venni, / de még tovább magamnál nem jutot-

tam. // (...) mert én vagyok az alany és a tárgy, / jaj, én vagyok az ómega s az alfa.” Örökérvényű, éppen ezért a művész számára súlyos teherként Babits tézise. A művészet nem más, mint a mindenség és az alkotó forrongó lelkivilága közötti lüktetés. Amikor már az univerzumot – a legújabb felfedezések szerint: az univerzumokat – „méri”, elemzi a művész, akkor jön rá, hogy önmagához érkezett vissza; hogy ő maga azonos a mindenséggel. S ha nem így van, akkor sántít a Pegazus – nyilvánvalóan megsebeztek, vagy nem táplálták csikó korában égő parázssal.

Árkossy István minden munkája során visszatér önmagához. Idealista világa a talmiság, a szürke hétköznapiság fölött áll, valószínűleg ezért vált a reneszánsz örök rajongójává. Mindaz, amit a középkor végi és kora újkori nagymesterek szín-, vonal- és rajztechnikában megvalósítottak, elbűvölték őt. Nyomukba lépett, de aztán tanítványból mester lett. Ötvenkét képben „festette újra” az öt megihlető európai festők világát, adta ki könyv alakban *Nagymesterek* címmel e reprodukciókat, és írt mindegyikhez patinás esszét.

Jogos a párhuzam felvetése: valóban reneszánsz vonásokat fedezhetünk fel az itt kiállított képeken. Nem árt csokorba gyűjteni és felsorolni Árkossy legkedvesebb motívumait: masszív épületek, csonka oszlopok, boltívek, lebegő földi és ismeretlen, földön kívüli világból származó testek, szerkezetek, csillagképek, légi járművek, sorompók, sziklák, szakadékok, beomló fény, belövellő fénysugár, vízesések, ágbogas fák, göcsörtös gyökerek, bűvös gömbök, szétszórt, felfűzött vagy példás alakzatban elhelyezett gyöngyszemek, időmérő szerkezetek, órák, kockák, hangszerek, tűzpatakok, távolban ködlő romok – és csak nagyon ritkán ember, emberarc. Reneszánsz festészet hát az Árkossyé?

Jöhet az „igen”. És aztán megint jöhet a „nem” válasz is. Igen, mert sokat tanult a nagymesterektől: Leonardótól, Michelangelótól, Raffaellótól, Giottótól, Boschától, Tintorettótól, Caravaggiótól, Rembrandttól és a többi nagytól. Igen, mert beleszeretett a mediterrán világ azúrkékjébe, a fények és a színek orgiájába, mert a tökéletességig árnyalta a piros és a barna színeket, mert az oszlop- és boltív-imitációk,

tornyok, várfalak Toscanát, Milánót, Firenzét juttatják eszünkbe.

Ugyanakkor Árkossy István mégsem reneszánsz művész. Árkossy éppolyan XX., sőt XXI. századi jelenség, mint Csontváry Kosztká Tivadar vagy Kondor Béla; mint Kassák Lajos, József Attila, Nagy László vagy Juhász Ferenc; mint Bartók Béla. Megélte az újkor minden borzalmát, sejtí az emberi lét bizonytalanságát, fajunk és az egész élővilág veszélyeztetett voltát. Szürrealista látomásaiból kiolvasható szorongása.

Az Árkossy-kép véres kaland és – a Kosztolányitól ismert – halálig fokozott játék. A monumentális motívumok a tragédiát, a „csecsebecsék” a játékot tételezik. Ha apokaliptikus jelenetet fest, a legendás Árkossy-derű szelídíti a rettenetet; ha játékot űz, a festményein átzubogó vérpatak figyelmeztet arra, hogy az élet legpozitívabb mozzanataiban is ott rejlik a bukás, mi több: a pusztulás lehetősége. De nem ettől a vonalvezetéstől feszes mindvégig *Az ember tragédiájának* eseménysoara?

Két héttel ezelőtt hozzám intézett magánleveléből idézek: „A reneszánsz csendes, nosztalgikus világát odahagyva, most – viszont-valós lelkiállapotomat illusztrálva – ’harapós képeket’ fogok festeni. A szépségek megrekedtek a reneszánszban; ma más idöket élünk, robbantunk, harapunk és marcangolunk. Más képek ideje jött el.” Az először kiállított *A véreb* című festménye kapcsán írta ezt Árkossy. S mivel fordulatot, változást ígér, érdemes szemügyre venni ezt a munkát.

Elsötétült háttér. Középen függőleges kutyára emlékeztető figura, kítátott száj, kör alakú szem. Az alsó mezőben eluralkodó, domináns barna szín. Egy lelógó piros szalag. Itt-ott alaktalan piros foltok. Bizonyára vérfoltok. Egy lábszárcsont.

Valóban észlelhető egy „moccanásnyi” elmozdulás ezen a képen: Árkossy egész életművének domináns jegye, a derű tűnt el róla, de a rajztechnika, a bravúros kompozíció, az esztétikum lényege a régi. Ha Árkossy el is távolodik a reneszánsz szépségesz-

A véreb (olaj, vászon, 70 × 70 cm, 2016)

ménytől, soha nem fog lemondani a voltaképpeni esztétikumról. Az esztétikumhoz való kapcsolódása vele született, alkati vonás. Neveltetése is arra predesztinálja, hogy hűséges maradjon e léterülethez. Kötelezi őt a Farkas utca.

Tusrajzaival még „példaanyagot” is szolgáltat mind-ehhez. Egyiknek a címe: *A szép és rút*. Gyönyörű női arc kontúrjai, vele szemben, össze-vissza élettelen tárgyak: állatcsontváz, rongyok, szövetfoszlányok, szőnyeg, de főleg azonosíthatatlan objektumok.

Sajátos nála a rút. Az ember attól fél leginkább, amit nem ismer. Retteg az ismeretlentől, a nihiltől. A semmi a létezés ellentéte. Tusrajzain mindenhol ott van az isteni jel, az emberarc, s azokkal szemben a vonaltenger. A végtelenség fodrozódása.

De mindez nem biztos. Grafikáinak megfejtése igen nehéz; a grafikus Árkossy vonalvezetése, rajztechnikája alig követhető.

A „tőle önállósult vonal” – ez saját kifejezése! – elindul, és szuverén világot teremt. Úgyszólván maga a Lét „keletkezik” ceruzája nyomán. Éppen ezért labirintusba téved az a szemlélő, aki Árkossy István grafikáiban külső látványt, és nem filozófiai mélységeket keres.